

**Loopbaanleren: wat vinden studenten, docenten en praktijkopleiders
van de loopbaangerichtheid van de leeromgeving op school en tijdens de BPV?
Casus: ROC van Twente.**

Paper Onderwijs Research Dagen 2010 Enschede

Dr. Henk Ritzen,
Hogeschool Edith Stein. E-mail:
ritzen@edith.nl
Postbus 568
7550 AN Hengelo (Ov)

Annette van Liere,
ROC van Twente. E-mail:
avanliere@rocvantwente.nl
Gietery 200
7553 VZ Hengelo (Ov)

Dr. Kariene Mittendorff
Mittendorff Onderwijsadvies- en Onderzoeksbureau, E-mail:
kariene@mittendorffonderwijsadvies.nl
Van Bodelswingstraat 27
7631 JP Ootmarsum

Nikki van Herp
Student Universiteit Twente, E-mail:
nikkivanherp@gmail.com
Drienerlolaan 5
7522 NB Enschede

1 Inleiding en onderzoeksvragen

Onderzoek laat zien dat goede loopbaanbegeleiding bijdraagt aan betere motivatie, het verminderen van voortijdig schoolverlaten, aan de ontwikkeling van de arbeidsidentiteit en het maken van keuzes (Mittendorff, 2010). Voldoende redenen om binnen het beroepsonderwijs leerlingen te begeleiden bij het verkennen van hun loopbaan. Uit onderzoek blijkt dat de loopbaangerichtheid van de leeromgeving, zowel op school (Mittendorff, 2010; Kuijpers, Meijers & Bakker, 2006) als tijdens de BPV (Winters et al., 2009) nog lang niet in de gewenste mate wordt toegepast. Het onderzoek in dit paper betreft de resultaten van een nulmeting uitgevoerd binnen het ROC van Twente, Scholingsboulevard Enschede en bedrijven/instellingen. De nulmeting moet bijdragen aan vergroting van de kennisbasis rondom loopbaanbegeleiding binnen het ROC van Twente en de Scholingsboulevard Enschede. De casestudie, in de vorm van een nulmeting, bestaat uit een kwantitatief en kwalitatief deel en richt zich op de volgende onderzoeksvragen:

- Hoe beoordelen studenten, docenten en praktijkopleiders van het ROC van Twente de loopbaangerichtheid van de leeromgeving op school en op de BPV en vinden we verschillen in percepties?
- Welke elementen van een loopbaangerichte leeromgeving dragen bij aan de tevredenheid van studenten?
- Zijn er verschillen in beoordeling tussen de verschillende groepen opleidingen binnen het ROC van Twente (Economie, Gezondheid en Welzijn, Techniek)?
- Hoe oordelen derdejaars vmbo-leerlingen die de theoretische leerweg volgen van de Scholingsboulevard Enschede de loopbaangerichtheid van de leeromgeving op school?

2 Theoretisch kader loopbaanleren

Zowel in Nederland als internationaal is er een groeiende erkenning van het belang dat leerlingen tijdens hun schoolloopbaan worden begeleid bij het maken van beroepskeuzes (Kuijpers, 2003; Kuijpers, Meijers & Bakker, 2006; Mittendorff, 2010; Watts & Sultana, 2004; Arrington, 2000). De

implementatie van competentiegericht onderwijs in het middelbaar beroepsonderwijs heeft in Nederland bijgedragen aan de toenemende belangstelling voor loopbaanbegeleiding tijdens het leerproces. Achtereenvolgens wordt in dit theoretisch kader in relatie tot vmbo en mbo ingegaan op loopbaanontwikkeling en loopbaanleren, het 'waarom' van loopbaanontwikkeling, de toenemende belangstelling voor loopbaanontwikkeling vanuit het macro-, meso- en microniveau en de gevolgen hiervan voor de ontwikkeling van loopbaanleren in het beroepsonderwijs.

Loopbaanleren in het beroepsonderwijs

Volgens Kuijpers et al. (2006) gaat het bij het ontwerp van een effectief loopbaangerichte leeromgeving om de volgende ontwerpinterventies: praktijkgericht curriculum, vraaggerichtheid en uitvoering geven aan de loopbaandialoog.

- Een praktijkgericht curriculum wil zeggen dat de opleiding wordt gestuurd door realistische praktijkproblemen, waarbij leerlingen veel en verschillende soorten praktijkervaringen opdoen en in contact komen met beroepsbeoefenaren die hen confronteren met beroepsdilemma's.
- Vraaggerichtheid wil zeggen dat het onderwijs gericht is op actieve participatie van de leerling. De leerling heeft medezeggenschap over zijn leerproces en kan zijn leeractiviteiten deels zelf kiezen. Vraaggerichtheid van de opleiding veronderstelt een flexibel curriculum en vereist van de docent dat naar leerlingen wordt geluisterd en zij de mogelijkheid krijgen hun persoonlijke leerdoelen en ambities te formuleren (Mittendorff, den Brok & Beijaard, 2009a).
- Het voeren van een loopbaandialoog gaat uit van een reflectief leerproces waarin de leerling als persoon en de beroepspraktijk de belangrijkste elementen zijn van de dialoog (Mittendorff, Den Brok & Beijaard, 2009b).

3 Onderzoek

Voor de nulmeting zijn de volgende drie onderzoeksdoelen geformuleerd:

- Kwantitatieve informatie verzamelen over de aanwezigheid (aard en omvang) van een loopbaangerichte leeromgeving en de toepassing van de loopbaandialoog, onder studenten, docenten en praktijkopleiders.
- Kwalitatieve informatie verzamelen over de wijze waarop de vmbo- en mbo-opleidingen binnen het ROC van Twente omgaan met loopbaanleren en beleidsacties formuleren waarop loopbaanleren binnen het vmbo en mbo in de toekomst verbeterd kan worden.
- Input leveren voor het onderzoeksproject dat in de periode 2010 tot en met 2013 samen met bedrijven, vmbo-scholen en het ROC van Twente wordt uitgevoerd.

Onderzoeksvragen

Op basis van het theoretisch kader zijn voor afname van de nulmeting de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

- Hoe beoordelen studenten, docenten en praktijkopleiders van het ROC van Twente de loopbaangerichtheid van de leeromgeving op school en op de BPV en vinden we verschillen in percepties?
- Welke elementen van een loopbaangerichte leeromgeving dragen bij aan de tevredenheid van studenten/leerlingen?
- Vinden we verschillen in beoordeling tussen de verschillende groepen opleidingen binnen het ROC van Twente (Economie, Gezondheid en Welzijn, Techniek)?
- Hoe oordelen derdejaars vmbo-leerlingen die de theoretische leerweg volgen van de Scholingsboulevard Enschede de loopbaangerichtheid van de leeromgeving op school?

Onderzoeksontwerp

Het onderzoeksontwerp heeft een kwantitatief deel (vragenlijstonderzoek) en kwalitatief deel (casestudie-onderzoek). De kwantitatieve resultaten bieden de mogelijkheid om op grotere schaal de stand van zaken met betrekking tot een loopbaangerichte leeromgeving te onderzoeken, en bieden tegelijkertijd een kader voor de opzet van de casestudies. Binnen de verdiepende casestudies wordt op basis van interviewgegevens als resultante van de panelgesprekken gezocht naar verklarende samenhangen, waardoor de aard en de richting van verbanden binnen de realistische onderwijspraktijk beter geduid kunnen worden. Kort worden het kwantitatieve en kwalitatieve onderzoek toegelicht.

Respondenten

De nulmeting waar het hier om gaat is een populatieonderzoek dat binnen het ROC van Twente en de Scholingsboulevard Enschede heeft plaatsgevonden. De populatie die deelgenomen heeft aan het kwantitatieve onderzoek is als volgt samengesteld:

Tabel 1 Respondenten kwantitatief onderzoek

Respondenten	Populatie	Respons
Studenten ROC van Twente	17844	685
Leerlingen Scholingsboulevard Enschede (vmbo tl 3 ^e jaar)	300	232
Docenten	298	174
Praktijkopleiders	705	100

Hoewel het hier een populatieonderzoek betreft is er uiteraard wel sprake van non-respons geweest als gevolg van niet aan het experiment gerelateerde oorzaken zoals ziekte van betrokkenen, afwezigheid als gevolg van andere verplichtingen, werkdruk e.d. Door haar aard kan de non-respons geen (andere dan toevallige) invloed hebben gehad op de uitkomsten van de nulmeting.

Voor het kwantitatief onderzoek zijn 3 vragenlijsten afgenomen. Voor het kwalitatieve onderzoek zijn verdiepende cases geselecteerd verspreid over het ROC van Twente en gecombineerd met beroepspraktijkvorming. Hierdoor zijn 4 ideaaltypische cases ontstaan. Voor het kwalitatief onderzoek zijn 40 panelgesprekken in de vorm van interviews met 59 personen gevoerd over hun ervaringen en visie op loopbaanleren, zie tabel 2.

Tabel 2 Respondenten kwalitatief onderzoek casestudies ROC van Twente (mbo)

Respondenten	Zorg en Welzijn	Economie	Techniek	Maatwerk trajecten
Studenten ROC van Twente	6	6	4	10
Docenten ROC van Twente	3	5	2	3
Praktijkopleiders	5	4	2	

Binnen de Scholingsboulevard Enschede hebben 6 derdejaars vmbo-leerlingen van de theoretische leerweg en 3 docenten aan de interviews/panelgesprekken deelgenomen, zie tabel 3.

Tabel 3 Respondenten kwalitatief onderzoek casestudies Scholingsboulevard Enschede (vmbo)

Respondenten	Regulier	Maatwerk trajecten
Leerlingen Scholingsboulevard Enschede (3 ^e jaar theoretische leerweg)	4	2
Docenten Scholingsboulevard Enschede	3	

Instrumenten

Voor het kwantitatief onderzoek zijn digitale vragenlijsten gebruikt en voor het kwalitatieve deel van het onderzoek semi-gestructureerde vragenlijsten.

4 Resultaten kwantitatieve/kwalitatieve nulmeting

Vragenlijsten

Voor de samenstelling van de vragenlijst is gebruik gemaakt van de elementen van een loopbaangerichte leeromgeving: praktijkgerichtheid, vraaggerichtheid en een loopbaandialoog. Deze elementen zijn in het onderzoek opgenomen als drie schalen. Voor de samenstelling van de vragenlijst en de betrouwbaarheden van iedere vragenlijst zie tabel 4, 5 en 6.

Tabel 4 Samenstelling subschalen en betrouwbaarheden van de vragenlijst student

<i>Schaal</i>	<i>Groep</i>	<i>N items</i>	<i>Cronbach's Alpha</i>	<i>Items</i>
Praktijkgericht school	Leerling mbo	5	.673	12, 26, 29, 31, 32
	Leerling SBE	5	.789	14, 28, 31, 33, 34
	Docent	7	.694	25, 32, 43, 54, 52, 58, 60
Vraaggericht school	Leerling mbo	6	.656	9, 3, 10, 19, 22, 25
	Leerling SBE	6	.706	5, 11, 12, 21, 24, 27
	Docent	7	.636	36, 42, 46, 50, 59, 63, 64,
Loopbaandialoog school	Leerling mbo	10	.838	4, 8, 11, 14, 15, 20, 23, 27, 28 30
	Leerling SBE	10	.854	6, 10, 13, 16, 17, 22, 25, 29, 30, 32
	Docent	15	.779	29, 31, 33, 34, 37, 39, 41, 48, 49, 51, 53, 55, 57, 61, 62
Totaal	Leerling mbo	21	.885	
	Leerling SBE	21	.917	

Tabel 5 Samenstelling subschalen en betrouwbaarheden van de vragenlijst docent

<i>Schaal</i>	<i>N items</i>	<i>Cronbach's Alpha</i>	<i>Items</i>
Praktijkgericht school	7	.694	25, 32, 43, 54, 52, 58, 60
Vraaggericht school	7	.636	36, 42, 46, 50, 59, 63, 64,
Loopbaandialoog school	15	.779	29, 31, 33, 34, 37, 39, 41, 48, 49, 51, 53, 55, 57, 61, 62
Algemeen school	29	.816	

Tabel 6 Samenstelling subschalen en betrouwbaarheden van de vragenlijst praktijkopleider

<i>Schaal</i>	<i>N items</i>	<i>Cronbach's Alpha</i>	<i>Items</i>
Praktijkgericht praktijk	10	.628	10, 11, 15, 16, 20, 26, 31, 36, 37, 39
Vraaggericht praktijk	7	.600	9, 17, 18, 19, 32, 25, 38
Loopbaandialoog praktijk	12	.747	6, 7, 8, 13, 23, 24, 27, 28, 29, 30, 33, 34
Algemeen praktijk	29	.819	

Op basis van bovenstaande vragenlijsten (tabel 4 t/m 6) kunnen betrouwbare conclusies worden getrokken.

Instrumenten

Op grond van verschillende overwegingen (zoals bijvoorbeeld de grootte van de groep respondenten, de gewenste vergelijkbaarheid van individuele reacties) is er voor gekozen om de respondenten voor het kwantitatief onderzoek te bevragen met schriftelijke, gedeels voorgestructureerde vragen. Voor de interviews/panelgesprekken zijn interviewvragenlijsten ontwikkeld. Alhoewel het semi-gestructureerde vragenlijsten betreft, zijn in de vragenlijst zogenaamde 'doorvraagonderwerpen' voor studenten opgenomen.

Samenvattende resultaten kwantitatief en kwalitatief deel van de nulmeting

De resultaten uit de kwantitatieve meting zijn als volgt. Studenten percipiëren de leeromgeving op school en op de BPV als matig loopbaangericht (respectievelijk 2,5 en 2,8 op een 4-puntschaal). De docenten en praktijkopleiders scoren significant hoger op de loopbaangerichtheid van de leeromgeving dan studenten (docenten en praktijkopleiders scoren gemiddeld een 2,9). De studenten zijn ten aanzien van de loopbaanbegeleiding, meer tevreden met de begeleiding tijdens de BPV (een 6,7 op 10 puntschaal) dan op school (5,45 op 10 puntschaal). Een loopbaangerichte leeromgeving correleert daarnaast positief met de tevredenheid van de studenten. Met name de mogelijke aanwezigheid van een loopbaandialoog vertoont een hoge correlatie: school: $r = .601$, $p = .000$; werkplek $r = .606$, $p = .000$). Bij de keuze van een toekomstig beroep worden door studenten de stages en bezoeken op de werkplek het belangrijkste ervaren. Om te kijken of het beroep aansluit bij de eigen capaciteiten wordt een gesprek met de begeleider op school als belangrijkste ervaren, terwijl een portfolio en een persoonlijk ontwikkelingsplan het minst worden toegepast. Zowel een gesprek met de begeleider op school als een portfolio vertonen een significante relatie met alle drie kenmerken van een krachtige leeromgeving. De studenten waarderen de loopbaangerichtheid van de leeromgeving lager dan docenten en praktijkopleiders. De studenten en docenten in de sectoren Economie, Gezondheid & Welzijn en Techniek zitten op één lijn wat betreft de praktijkgerichtheid van de leeromgeving op school; er zijn wel significante verschillen in de loopbaandialoog en de vraaggerichtheid. Afgezien van de loopbaandialoog zijn er tussen studenten en praktijkopleiders bij de verschillende sectoren geen significante verschillen. Bij de onderzochte beroepsopleidingen is de mate van loopbaangerichtheid matig positief, en studenten beoordelen de leeromgeving als minder loopbaangericht dan docenten en praktijkopleiders. Verder blijkt dat gesprekken met begeleiders op school een belangrijk onderdeel vormen bij de keuzes die de student maakt voor zijn/haar toekomstig beroep. Alhoewel gesprekken belangrijk worden gevonden en er een sterke relatie is met loopbaangerichtheid van de leeromgeving vinden deze niet structureel plaats: bij alle drie groepen opleidingen blijkt dat er nauwelijks sprake is van gesprekken op vaste momenten met de begeleider op school (gemiddeld 1,41 op een 4 puntschaal). Ook uit het kwalitatief onderzoek (casestudies), blijkt dat de studenten van het ROC van Twente tijdens de stages regelmatig loopbaankeuzes moeten maken. Echter zij worden door docenten, stagedocenten en praktijkopleiders onvoldoende uitgedaagd om hun loopbaanwensen en ambities te realiseren; conclusie: de opleiding is onvoldoende vraaggericht vormgegeven. Niet alleen mbo-studenten, maar ook vmbo'ers kiezen hun loopbaan op hun intuïtie en toetsen hun loopbaanwens niet aan kennis (bijvoorbeeld binnen het vak arbeidsoriëntatie of LOB in het vmbo, en studieloopbaanbegeleiding in het mbo). De vaardigheid 'reflecteren' wordt tijdens de opleiding en stages mondjesmaat toegepast; tijdens de stagegesprekken met de docent vindt reflectie 'artificieel' plaats en voelen studenten zich gedwongen om te reflecteren. Docenten hebben moeite met het voeren van een loopbaangerichte dialoog; zij zijn onvoldoende geschoold en voeren 'traditionele' stagegesprekken, waardoor helaas geen loopbaandialoog plaatsvindt. Docenten erkennen dat zij de inhoud van het gesprek bepalen, waardoor zij niet altijd de rol van coach vervullen, bijvoorbeeld door reflectie te stimuleren of feedback te geven op persoonsniveau. Studenten zijn het hiermee eens en zien niet altijd het persoonlijke belang in van een loopbaangesprek in ("het is net of ik hier voor de docent zit, dan voor mezelf"). De docenten geven ook aan niet altijd vertrouwd te zijn met het voeren van reflectieve gesprekken, en dat ze soms moeite hebben met deze nieuwe rol. In dialoog gaan over de waarde van loopbaangesprekken, en de nieuwe coachende rol van de docent, is eveneens van cruciaal belang.

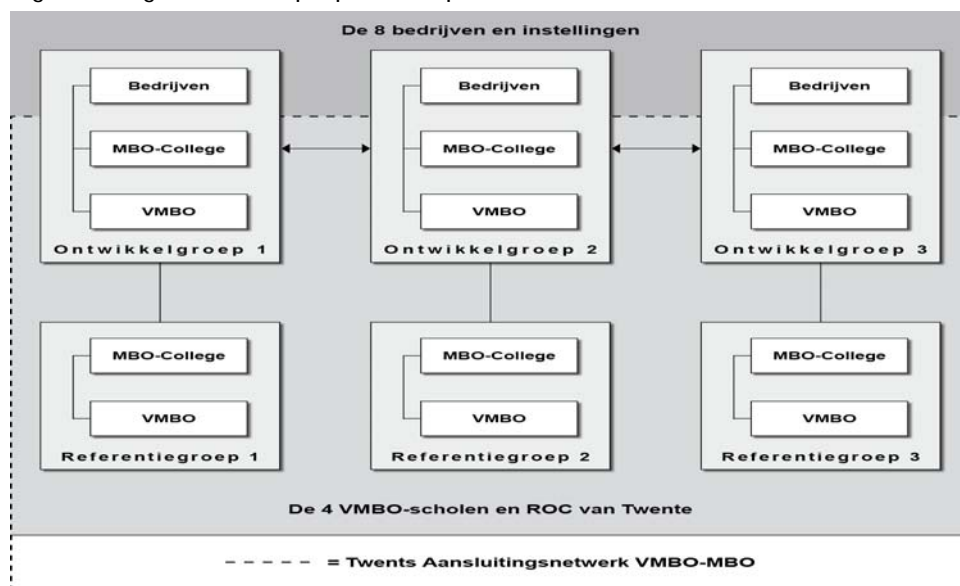
Samenvattend kan op basis van de resultaten uit de nulmeting naar de loopbaangerichtheid van de leeromgeving; uitgesplitst naar de aspecten: praktijkgerichtheid, vraaggerichtheid en loopbaandialoog, alsook uit de gesprekken met actoren uit het beroepenveld (kwalitatieve deel van de nulmeting) worden geconcludeerd dat 'loopbaangerichtheid van de leeromgeving' binnen het ROC van Twente en de Scholingsboulevard Enschede fragmentarisch en mondjesmaat wordt toegepast. Binnen beide onderwijsinstellingen is weinig oog voor dwarsverbanden tussen de loopbaanaspecten op de werkplek, de relatie met het curriculum, en de relatie hiervan met het keuzegedrag van studenten op het gebied van hun loopbaanplanning, de leeftijd van de jeugd (met name vmbo), preventiestrategieën (o.a. het voeren van loopbaangesprekken) en de aansluiting vmbo-mbo. Loopbaangesprekken vinden niet structureel plaats; er is zelfs nauwelijks sprake van gesprekken op vaste momenten met de begeleider op school (gemiddeld 1,41 op een 4 puntschaal).

5 Vervolgacties als follow up resultaten nulmeting

Ter follow up wordt gestart met een nieuw project 'Loopbaanleren - 'prepared for your future' - waarin 6 dieptepilots worden uitgevoerd; 3 dieptepilots worden in het mbo uitgevoerd en 3 dieptepilots in het vmbo (Ritzen, 2010). Daarnaast nemen 3 MBO Colleges van het ROC van Twente vanuit het perspectief van gedeeld eigenaarschap deel aan het project; zij nemen enerzijds deel aan alle activiteiten die binnen het project plaatsvinden en maken als referentiegroep deel uit van het 'randomized controlled trial' (onderzoek naar effectiviteit en bruikbaarheid). Kennisuitwisseling vindt plaats binnen het Twents Aansluitingsnetwerk.

De drie mbo en drie vmbo-dieptepilots voeren allemaal drie activiteiten uit, namelijk (1) loopbaandialoog en -trialoog in de praktijk; (2) Loopbaanleren, teamontwikkeling in leergemeenschappen; (3) Interventies praktijkgerichtheid en vraaggerichtheid. De organisatie van de dieptepilots van vmbo, mbo en bedrijven wordt als volgt weergegeven, zie figuur 1:

Figuur 1 Organisatie dieptepilots loopbaanleren ROC van Twente

Referenties:

- Arrington, K. (2000). Middle Grades Career Planning Programs. *Journal of Career Development*, vol. 27 (2), p. 103 - 109.
- Kuijpers, M. A. C. T. (2003). *Loopbaanontwikkeling. Onderzoek naar competenties*. Proefschrift Universiteit Twente. Enschede: Twente University Press.
- Kuijpers, M., Meijers, F., & Bakker, J. (2006). *Krachtige loopbaangerichte leeromgevingen in het (v)mbo: hoe werkt het?* Driebergen: HPBO.
- Mittendorff, K., den Brok, P. & Beijaard, D. (2009a). Career conversations in vocational schools. Submitted to *British Journal of Guidance and Counselling*.
- Mittendorff, K., den Brok, P. & Beijaard, D. (2009b). Students' perceptions of career conversations with their teachers. Submitted to *Teaching and Teacher Education*.
- Mittendorff, K. (2010). *Career conversations in senior secondary vocational education*. Proefschrift TU Eindhoven.
- Ritzen, H. (2010). *Loopbaanleren: prepared for your future*. Projectvoorstel goedgekeurd door de beoordelingscommissie innovatiearrangementen HPBO. Hengelo: ROC van Twente.
- Watts, A. G. & Sultana, R. G. (2004). Career Guidance Policies in 37 Countries: Contrasts and Common Themes. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, vol. 4, p. 105 - 122.